

א. שאלה כללית

השורה:

ל"ד י"ג ויענו בני יעקב את שכס ואת חמור אחיו במרמה.
כ"ז ל"ה בא אחיר במרמה
כ"ס כ"ה ולמה דמיתגי.

בנו יעקב בפרושו לבראשית: "הנה לפנינו (ל"ד י"ג) אותו בשרי שמצאנוהו בספר
בראשית כ"ז ל"ה, וכן כ"ס כ"ה. ואם חוזר הכתוב על מלה מיוחדת במקומות
שונים, עלינו לשאול, אם אין קשר פנימי בין המקומות שבהם מופיע הבשרי".
התוכל לגלות את הקשר שבין שלשת המקומות?

ב. אברבנאל מקשה:

מה ראו אנשי העיר לקבל עליהם צמר המילה וכאבה, בעבור שיתפייסו יעקב
ובניו מצוואי דינה, ובעבור ששכס יקח אשה כרצונו, והיה ראוי שיאמר לחמור
ולשכס בנו: "אם יש את נפשך לקחת את דינה, קח אותה לך! והרי היא לך בביתך
ומה יעשו לך יעקב ובניו, כל שכן אחרי שכבר שכבת עמה, שנשים עצמנו בצער
כזה ללא הועיל?"
מה יש לענות לקושייתו?

ג. הרמב"ם הלכות מלכים ט' הלכה י"ד

וכיצד מצוים הן (= בני נח) על הדיינים? חייבים להושיב דיינים ושופטים
בכל פלך ופלך לדון בשם מצוות אלו (= שש משבע מצוות בני נח) ולהזהיר את
העם; ובן נח שעבר על אחת משבע מצוות אלו יהרג בסייף.
ומפני זה נתחייבו כל בעלי שכס הריגה, שהרי שכס גזל והם ראו וידעו ולא
דברוהו.

רמב"ן י"ג ו"ה ויענו בני יעקב את שכס ואת חמור אביו במרמה.

הנה חמור ושכס אל אביה ואל אחיה דברו, אבל הזקן לא ענה אותם דבר, כי
בניו ידברו במקומו בענין הזה לכבודו, כי בעבור היות הדבר להם לקלון לא
ירצו שיפתח פיו לדבר בו כלל.

ויש כאן שאלה, שהדבר נראה, כי ברצון אביהם ובעצתו ענו, כי לפניו היו
(= בנוכחותו ענו), והוא היודע תשובתם, כי במרמה ידברו ואם כן למה כעס??
ועוד: שלא יתכן שהיה רצונו להשיא בתו לכנעני אשר טמא אותה; והנה כל האחים
אנו המענה הזה במרמה. ושמעון ולוי לבדם עשו המעשה והאב ארר אפס להם לבדם.
והתשובה, כי המרמה היתה באשר להסול כל זכר, כי חשבו שלא יעשו כן בני
העיר ואם אולי ישמעו לנשיאם ויהיו כולם במולידים, יבואו ביום השלישי
בהיותם כואבים ויקחו את בתם מבית שכס. וזאת עצה כל האחים וברשות אביהם.
ושמעון ולוי ראו להצקם מהם והרגו כל אנשי העיר.

ויתכן שהיה הכעס ליעקב, שארר אפס (פרק מ"ט ה-ז) על שהרגו אנשי העיר אשר
לא חסאו לו, והראוי להם שיהרגו שכס לבדו, וזהו מה שאמר הכתוב: "ויענו
בני יעקב את שכס ואת חמור אביו במרמה וידברו..." כי כולם הסכימו לדבר
לו במרמה בעבור הנבלה שעשה.

ורבים ישאלו: איך עשו בני יעקב הצדיקים המעשה הזה לשפוך דם בקי?

והרב (= הרמב"ם) השיב בספר שופטים (הלכות מלכים ט' י"ד) ואמר, שבני נח
מצוים על הדינים והוא להושיב דיינים בכל פלך ופלך לדון בשם מצות שלהן
ובן נח שעבר על אחת מהן נהרג בסייף. וראה אתה שעבר על אחת מהן ולא דברוהו
להרגו, הרי זה הוראה יהרב בסייף, ומפני זה נתחייבו כל בעלי שכס הריגה,
שהרי שכס גזל והם ראו וידעו - ולא דברוהו. (עו כאן דברי הרמב"ם).

ואין דברים אלה נכונים בעיני, שאם כן היה יעקב אבינו חייב להיות קודם
וזוכה במיתתם, ואם פחד מבני שכס, למה כעס על בניו וארר אפס אתה כשה זמנים
ועש איתם וחלקם והפיצם? והלא הם זכו ועשו מצוה ובטחו בה' והצילם? ועל
דעת הדיין שמואל לבני נח בשבע מצוות שלהם אינם להושיב דיינים בכל פלך
ופלך בלבד, אבל צוה אותם בדיני גזבה ואוצאה ועושה ושכר שכיר ואונס ומפתח
ואבות ונזיקין וחובל בחברו ודיני מלוה ולוה וכיוצא בהם בענין הדינים
שבסור ישראל ונהרג עליהם, אם גזב ועשק או אנס ומתח בחדול חבדו או הדליק
גדישו; ומכלל המצוה הזאת שיושיבו דיינים בכל עיר ועיר בישראל - ואם לא
עשו כן אינם נהרגים, שזו מצוות עשה בהם, ולא אמרו אלא "אזהרה" שלהן כי
מיתתם" ולא תקרא "אזהרה" אלא המניעה בלאו...

...נראה שרשאי הגוי לומר לבעל דין: "איני בזק לכס", כי תוספת היא בישראל (דב' א') "לא תגורו מפני איש" - אל תכניס דבריו מפני איש, וכל שכן שלא יהרג כשלא יעשה עצמו קצין שומר ומושל לשפוט את אזוביו.

ומה יבקש בהם הרב הייב? וכי אנשי שכס וכל ז' עממין לא עובדי ע"ז היו ומגלי עדיות ועושי כל תועבות השם היו? והכתוב צוה עליהם בכמה מקומות (ויקרא י"ח כ"ז) "כי את כל התועבות האלו עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ותטמא הארץ". אלא שאין הדבר מסור ליעקב ולבניו לעשות בהם הדין. אבל ענין שכס, כי בני יעקב בעבור שהיו אנשי שכס רשעים ודמם חשוך להם כמים רצו להבקס מהם בחרב נוקמת והרגו המלך וכל אנשי העיר, כי עבדיו הם וסורים אל משמעתו, ואין הברית אשר נמולו נחשב בעיניהם למאומה, כי היה להחניף לאדוניהם. ויעקב ארר אפס, כי עשו חסס לאנשי העיר שאמרו להם במעמדו "והיינו לעם אחד" והם (בני שכס) היו בוחרים בהם ובטחו בדבורם ואולי ישוּבו אל ה' - והרגו אותם חסס כי לא הרעו להם כלל.

רמב"ן בראשית מ"פ ה' ד"ה שמעון ולוי אחים: ...וכבר פרשתי, כי יעקב קצף על שמעון ולוי בהרגם אנשי העיר בעבור שעשו חסס, כי הם לא חסאו להם כלל ובאו בברית ובמולו ואולי ישוּבו אל ה' ויהיו כולם בכלל אנשי בית אברהם ומן הנפש אשר עשו. ועוד חרה לו, שלא יאמרו, כי בעצתו נעשה הדבר ויהיה חלול השם שיעשה הנביא חסס ושוד...

- (1) מגיין לרמב"ם שבני שכס "ראו וידעו"?
- (2) הרמב"ן עונה בחלק הראשון של דבריו (פד "ורבים ישאלו") על מספר שאלות, מה הן השאלות?
- (3) בדברי הרמב"ם המובאים ברמב"ן יש מלים אחדות החסרות בדפוס הרמב"ם שלפנינו; ולפי מהדיר פירוש הרמב"ן לתורה מנחם צבי איזנשטט (הרמב"ן, בני-יורק תשי"ט) בשממו מלים אלה מטעם הצנזורה. בדפוס הרמב"ם. הסבר מה חשיבות המלים האלה לעניינו?
- (4) מהו ההבדל העקרוני בין הרמב"ם לרמב"ן ביחסם למעשה שמעון ולוי בשכס?
- (5) מהו הנימוק הפורמלי הסובא ברמב"ן נגד הרמב"ם?
- (6) מה ראייה יש למצוא לדעת הרמב"ן שהרגו את אנשי שכס "בחרב נוקמת" (= לשם עשיית נקמה) ולא כדי לעשות בס דין על עברם על מצוות בני נח?
- (7) לשם מה מוסיף הרמב"ן בסוף דבריו, שלא היה הברית שנימולו אלא להחניף לאדוניהם (= ולא לשם גדות אמת). מה קושיה רצה לישב על ידי כך?
- (8) מה מחדש הרמב"ן בפרושו לפרשת ויחי על הנאמר כבר בפרושו כאן? למה לא אמר דבריו אלה גם במקומו?

ד. חדושי הר"ן לסנהדרין ב"ו: (על דברי הרמב"ם שהובאו בשאלה הקודמת): דהא במקום שכס אפשר שהיו שם דיינים, אלא לפי שהיה שכס בן חסור אדון עליהם לא יכלו לשפוטו, כמו שמצינו בכמה מלכי ישראל, שהיו עושין הרע בעיני ה' ולא היו הורגין אותם ישראל.

ומכל מקום אפשר לומר לענין הריגת בני שכס, שכבר היו חייבים מיתה לפי שהיו עובדי ע"ז, אלא שלא היה דינם במסר לבני יעקב, שלא היה סיפק בידם לעשות זה המשפט, לולא השגחת ה' ית' שנתן חתתם על יושבי הארץ, וזהו שאמר יעקב "עכרתם אותי להבאישני ביושבי הארץ..."

- (1) האם מסכים הוא עם הערכת הרמב"ם את מעשה שמעון ולוי או עם הערכת הרמב"ן? מה הם נימוקיו?
- (2) גם הרמב"ן וגם הר"ן אומרים שלא היה "דינם מסור ליעקב ולבניו" - במה שונים דברי הר"ן מדברי הרמב"ן בפרם זה?

תשובות יש לשלוח לנחמה ליבוביץ ירושלים קריית-משה
נא להשאיר שוליים רחבים בצדי תשובותיכם להערות ותקונים